
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

A RIPORTTÓL A SZOCIOGRÁFIAI TANULMÁNY FELÉ

Dudás Károly: *Szakadó*, Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1977

Mesebeli legkisebb fiú — írtam a *Szakadó* utolsó lapjára még a tavasszal, arra gondolva, hogy e felkiáltójelekkel ellátott bejegyzés emlékeztetőnek s kiindulópontnak egyaránt megfelel majd, ha a könyvet ismét előveszem. Utóbb azonban nem sokra mentem a kurta megállapítással, hiszen Dudás Károly nem tarisznyásan, hamuban sült pogácsával vág neki újra meg újra a vidéknek, a célja sem az üveghegy túloldalán van, hanem falvainkban, ahova vasbocskor nélkül, gépkocsin is eljuthat az ember. Újra végigböngésztem hát a kötetet, s amit a vörösmarti odúlakók, az egykedvűen kocsmázgató harasztiak, a szórványtelepüléseken magukat nem lelő fiatalok, a csendes szavú, riadt tekintetű kispestiek arcélei s a gyomfelverte, elnéptelendő falusi udvarok elébem rajzolódtak, már tudtam, honnan származik a legkisebb fiú képzete. Ez az okos, leleményes mesebeli hős igazságkereső tiszta akaratral indul el mindig kalandos útjára, s Dudás Károly falujáró riporterkedését, bármennyire furcsán hangzik, szintén ez az akarat táplálja, még ha a szerző tudja is, hogy kiszálásaival mit sem változtathat a semmibe révedő, elárvult öregek életén, a tömeges elvándorlásón, a magántermelőknél sok tekintetben még bizonytalan helyzetén, egyszóval mindazokon a tényeken, amelyek társadalmunk egészének fejlődéséhez képest lemaradásról tanúskodnak, s mielőbb megoldandó gondot jelentenek. Érthető hát, ha Dudás Károly, aki maga is egy falu közösségéből szakadt ki annak idején, nem tudja egyszerű kenyérkeresetnek felfogni munkáját, nem tud a közönyös szemlélődők módján „színes” írásokban megnyilatkozni, hanem mindig együttérzőn nyúl a toll után, mint azt kötetének egyik eszmefuttatása is szépen bizonyítja. „Az ember megfogadja, tájára se néz többé a falunak, ír inkább a villák, a nyaralók, a vikendházak áldásos elszaporodásáról, a munkacsarnokokban csillogó gépóriásokról, a siteregve-világítva ömlő lágyacélról, a zajátalomról, a levegő szennyeződéséről, a zöldövezetek, játszótérek, vidámparkok hiányáról, akármiről... Aztán valahogy megint csak eljut

egy világvégi kis faluba, s minden kezdődik előlről” — olvashatjuk az *Itt élünk egymás mellett* című riportban, s ez a néhány soros vallomás két okból alapvetően fontosnak látszik. A „valahogy megint csak eljut” az ember meggyőzően tárja fel Dudás Károly szolidáris ihletének és magatartásának természetét, az idézet elején álló „fogadkozás” pedig egy erős lelkiismereti háborgásra utal. Elsősorban nem az ébresztgeti ugyanis az íróban a falu „megtagadásának” hangulatát, hogy egyforma vagy igen hasonló jelenségeket kell észlelnie csaknem minden környezetben, hanem hogy tapasztalatai közül gyakran épp a mélyen leverőek kerülnek előtérbe, s nyerne marandó formát. Ez a tünet kishitűbb pillanataiban nyilván őt magát is afelől győzte meg, hogy csakugyan nem képes a „teljes valóság” szálainak összefogására, hogy valóságszemlélete egyoldalú, mint hangoztatták itt is, ott is indulásakor. A *Szakadó* tanúságaként azonban az efféle, alkotóerőt lekötő, szétforgácsoló töprengésnek itt vajmi kevés reális alapja van. Dudás Károly korántsem a célból fordul a falu világa felé, hogy az elesettek, a zsákutcába jutottak sorsát ecsetelve, tendenciózusan a legsötétebb színfoltokat hozza előtérbe. Ellenkezőleg, minden lehetőséget megragad, hogy a vajdasági parasztság életének kedvező jelenségeit is rögzítse. Körültekintő riportot ír az adai Halász József Mezőgazdasági Ipari Kombinát földműves-nyugdíjaztató akciójáról, leplezetlen rokonszenvvel mutat be néhány föld mellett kitartó, korszerű gazdálkodásra berendezkedett fiatalembert, elcsitul lélekkel vezeti végig olvasóját a „pingáló” szlovák asszonyok faluján, Kovačícán stb. S ez érthető is, ha meggondoljuk, hogy Dudás Károly nem a múlt felől szemléli a jelent. Nem a régi falusi életforma felbomlása bántja, nem az időből kihullott, zárt közösségek állóvizének megbolydulása aggasztja, hanem az, hogy a gyors, nemegyszer alkalmazkodási időt sem hagyó változások egyeseket tétova sérültté ostromolnak, másokat meg még mindig el sem érnek. Számára, ihletének jellegéből következően, nem az a fontos, hogy a mérleg serpenyőjében hogyan oszlanak meg a súlyok, s így legtöbbször mellőzi is az azonos súlyok alkalmazásának gyakorlatát. Ha beszélgetőtársa, tegyük fel, panaszokkal ostromolja meg, ha a falu tiszteletét, érdektelenségét hánytorgatja föl, nem kutat ellenpontok után, nem nivellál mindenáron, és nem magyarázgat vagy oktat, mert az emberek „fö-lötti” igazság kevésbé érdekli. Maradéktalanul egy-egy párbeszédre, találkozásra próbál hagyatkozni, s az olvasóra bízva a feltárt helyzeteket.

Mindez természetesen csak általánosságban van így. A kötet a hetvenes évek elejétől napjainkig készült riportokból nyújt válogatást, s ez a viszonylag hosszú időszak érthető módon kisebb-nagyobb koncepcióbeli változásokkal eredményezett Dudásnál. A korábban írt riportokban fiatalos indulatai még átforrósították a szituációkat, s bár patetikus kitöréseikig nem vitték el soha, stílusán azért át-áttört egy nem is egészen érdektelen „irodalmi” fény. Képei ilyenkor kiteljesedtek, tájleírásai a lélek rezdüléseit követték, s esetenként a „drámai” valóságanyagot ő maga is

megtoldotta néhány komor utalással. A riport így olvasmányosság tekintetében kétségkívül nyert valamennyit, ám a tények beszéde és az írói beszéd közötti kellemetlen disszonancia lépten-nyomon belerontott mégis a szövegbe. Később fokozatosan leépítette, kiküszöbölte az érzelmileg túlexponált részleteket, s rátalált arra a látszólag szenvtelen, magabiztos hangra, amely Németh István riportjainak oly megkülönböztetően értékes sajátja. Dudás persze nem másolja vagy utánozza Némethet, még a helyszínválasztást illetően sem. Míg a *Zsebtükör* szerzője, írói munkásságának tapasztalatait is kamatoztatva, a riportnak egy zártabb, lekerekítettebb, mondhatnánk, szépprózai változatát dolgozta ki, addig Dudás Károly a több mozaikkockából összeálló, terjedelmesebb és terjedősebb, de több valóságstíkot megmozgató és egybejátszó riporttal kísérletezik, amely már a szociográfiai tanulmány felé mutat előre. S valójában épp ennek örülhetünk igazán. Ha lesz rá módja, mert tehetsége kétségkívül van, talán már a közeljövőben meglep bennünket egy olyan hosszabb lélegzetű, nagyon hiányzó dolgozattal, amely ha nem is a „teljes valóság” képével, de valóságunk valamely részének teljes értékű képével a kételkedőkben is megerősítheti majd a legkisebb fiú törekvéseinek igazát.

UTASI Csaba

AZ ÖNIGAZGATÁS MINT ELMÉLET ÉS MINT FORRADALMI GYAKORLAT

Edvard Kardelj: *Szocialista öngazgatás*, Fórum Könyvkiadó, 1976

A marxizmus klasszikusai tudatosították, hogy a társadalom lényegét és tartalmát a benne érvényesülő termelési viszonyok határozzák meg. A termelési viszonyok alapját pedig a tulajdonviszonyok adják. Ennek ellenére a szocializmus tulajdonviszonyainak kérdése a marxista elmélet egyik legkevésbé feldolgozott része volt, egészen a jugoszláv öngazgatás elméletének és gyakorlatának kialakulásáig. Pedig az idő már rég megkövetelte a kérdés tisztázását, hisz egy téves gyakorlat hatására, a sztalinizmus befolyása alatt, a marxista elmélet még azt sem feszegette, mi a különbség a kapitalista társadalmi rendszeren belüli állami tulajdon meg a szocialista társadalmi rendszeren belüli állami tulajdon között, hanem ezzel kapcsolatban megelégedett néhány általános szöveg ismételtetésével. A jugoszláv marxisták történelmi érdeme, hogy az öngazgatás gyakorlatát formálva, és a gyakorlat tapasztalatait elméletileg feldolgozva, megbírták a szocializmus tulajdonviszonyainak kérdéseivel is. Ebből a szempontból történelmi jelentőségű Edvard Kardeljnek a társadalmi tulajdon-